

ZIMA.

THORWALDSEN.

IVAN CANKAR:

POET PETER.

prvem nadstropju, tik pod menoj, stanuje mlad par. Do snoči je namreč stanoval, čez noč pa se je pripetilo nekaj zelo čudnega.

On je bil poet, po svojem krušnem poklicu pa poštni uradnik z zelo skromno plačo. Nekoč v nedeljo mi je bil pošel čaj in ker so bile štacune zaprte, sem stopil k poetu, da bi si izposodil, kolikor je bilo treba. Pozdravljala sva se, če sva se srečala na stopnjicah, pri njem pa sem bil tisto nedeljo prvokrat.

Sprejel me je zelo prijazno in me je takoj povabil, da naj pijem z njim, namesto da bi posebej kuhala. Ostal sem samo iz vljudnosti, ker sem najrajši sam, kadar pijem čaj; iz dišeče toplote, vstajajoče iz čaše ter božajoče obraz in misli, se vzdigajo podobe, ki zapišejo časih svoj spomin bolj razločno v srce nego ura in dan živega življenja.

Poet je bil sam domá, žena je bila šla k prijateljici.

„Po recept, je rekla!“ se je zasmel poet.

In ko sva sedela za mizo pred vročim samovarjem, je pripovedaval.

„Nič drugega ji ni na skrbi, nego pranje, šivanje in kuha. Mislil sem, da dobim prijatelja, takorekoč ljubeznivega in razumnega tovariša, pa sem dobil deklo . . . Časih napišem kaj malega . . . saj veste . . . in stopim v sobo in pravim: Zdaj poslušaj, Minka, nato pa mi povej svojo sodbo naravnost, brez strahu in brez ljubezni! . . . In berem. Berem in sem kmalu v svojem elementu . . . saj veste . . . glas trepeče, lica gore. In sredi periode, sredi patosa plane nenadoma in pravi: ‚Samo trenotek potrpi, Peter; mleko bo zavrelo; takoj se vrnem!‘ Lahko si mislite, da se v tistem hipu nehá vsak patos. Grem in zaloputnem duri, ona pa joka. Ne razume čisto nič . . . še ne za-

veda se, da me je bila hudó užalila . . . Zdaj pa sami sodite in povejte, če ni to klavrno življenje!“

Jaz nisem rekel ničesar in zdelo se mi je čudno, da se je ob prvi uri razgalil pred menoj. Točil sem in sem molčal, poet pa sam ni pričakoval besede in je govoril dalje.

„Premišljeval sem dolgo, odkod moja ljubezen, in zdi se mi, da sem našel izvor. Napisal bom novelo o tej stvari . . . morda tudi dramo . . . Ali še niste opazili, da se človek, ki je takorekoč visoko izobražen, nagiba k enostavnim naturam? . . . Saj veste . . . les extrêmes se touchent . . . In zdaj, ne zamerite, citiram tudi šolski rek: kazni je grehu za petami . . . Nasprotja se pač dotikajo, spojiti se ne morejo nikoli . . .“

Srebal je čaj in je gledal name iznad čaše z velikimi, radovednimi, priznanja željnimi očmi.

Zato sem pokimal z glavo, gledal pa sem v čašo in ni mi bilo prav nič prijetno pri srcu.

„Kakor tudi trpim poleg nje — ali si moréte misliti, gospod, da bi mi bilo življenje brez nje popolnoma neznosno in da si ga niti predstavljati ne morem? Če si le mislim, da bi šla nekoč ali da bi umrla, se mi zdi, da bi ostal na svetu kakor sam sredi pustinje . . . To je pač ljubezen, pravite? In vendar ni ljubezen! Kaj porečete k temu! Kadar je ni domá, sem vznemirjen in zlovoljen, ves bolan — ampak kadar se vrne, sem še bolj vznemirjen in še bolj zlovoljen . . . Ob tej uri, recimo, preden ste prišli, sem zmirom poslušal, če se že vrača, še duri sem odpiral in sem gledal po stopnjicah, tudi skozi okno sem gledal po ulici nizdol in navzgor. In torej mislite, da jo bom prijazno pozdravil, da jo bom objel in poljubil? Ne bom tako storil, ne morem . . . ne vem zakaj, ampak ne morem . . . in vendar vem čisto natanko, da bi se ji oči zasolzile od radosti . . . Kako sodite o tej čudni stvari?“

Točil si je v čaj veliko žganja, zato je govoril hlastneje in glasneje že ob drugi

čaši. Izpraševal je, gledal mi je pazljivo v obraz, odgovora pa ni pričakoval in bi ga morda ne slišal. Kar je bilo prej zgovorno pripovedovanje, je bilo kmalu brezobzirno, pijano razgaljanje.

„Ali veste, kedaj jo resnično ljubim? S tisto ljubeznijo, ki otide človeka kakor omotica? Samo, kadar sem pijan. Takrat se se tudi zgodi, da poklekнем pred njo . . . resnično poklekнем, kakor počno zdaj samo še v komediji . . . in da jo prosim oproščenja . . . Obadva jokava ob takih urah, drugo jutro pa me je sram. In ona, kaj pravite? Nič je ni sram, temuč čudi se, da je tako hitro minila moja jokavost. Mislila je najbrž, da je bilo vse resnično in za zmerom in da se je . . . takorekoč . . . kakor pravijo ženske, vse izpremenilo. In ko spozna, da se je motila — joka še nadalje . . . Kakšno življenje je to, gospod? In vendar sem rekel, da jo imam rad, in resnično jo imam rad. Saj še dobro vem, kako sem jo videl prvokrat in kako sem ji razložil svojo ljubezen. Bilo je kakor . . . sentimentalna novela. Najbolj sem jo ljubil namreč zategadelj, ker je bila tako . . . neumna. Ne naravnost neumna, kakor so filistejci neumni. V njeni neumnosti je celo nekaj ljubeznivega, skoro poetičnega; samo ženske in samo blage nature morejo biti na tak način neumne. Kadar posluša moj poem, upira oči naravnost v moj obraz in posluša, kakor bi človek mislil, z veliko pazljivostjo. Jaz sem prepričan, da ne posluša in da ne razume niti verza. Čemu torej ta obraz in te oči, čemu ta zlagana pazljivost? Čemu, pravite? Iz usmiljenja napol in napol iz vdanosti, tako sem razsodil. Zdi se ji namreč, da mi napravi srčno veselje in da mi dokaže svojo ljubezen, če posluša; zato posluša. Lahko si mislite, da mi to ni zelo prijetno in da bi ji časih najrajši . . . ampak jaz sem izobražen človek, kaj takega ne bi storil . . . verjemite, gospod, kakor sem izobražen, obšlo me je časih, da bi jo udaril v obraz . . . To je bila samo hipna misel, seveda . . . in šel sem takoj in sem jo pustil tam, da se razjoka, kakor se ji zdi . . .“

Ne vem, zakaj sem vztrepetal ob njegovih besedah, zakaj se mi je stisnilo srce kakor v strahu. Videl sem pred sabo tega suhotnega, dolgega človeka s slabo obrutim, brezizraznim, dolgočasnim obrazom in vodenimi, nekoliko zakrvavelimi očmi in nenadoma mi je bil zoprni, dasi mi ni bil storil nikoli nič hudega. Morda mi je bil zoprni samo zato, ker sem se spomnil nanjo, ki sem jo videl razločno samo enkrat, ko je šla po stopnjicah mimo mene, tiha in vdana, kakor lep spomin . . .

Vstal sem, da bi se poslovil.

„Ne, ne!“ je zamahnil z obema rokama. „Še en čaj bova napravila . . . ob nedeljah, tako pod večer, pijem zmerom malo več . . . kaj bi človek počel? In zdaj sem se baš nekoliko razgovoril, res, razvedrilo se mi je srce . . . Ostanite!“

In sem ostal.

Kuhala sva čaj, poet je blebetal brez kraja.

„Ali bi si mislili, na kakšnem sumu jo imam? Da ne veruje v moj talent. To grize v srcu, ščiplje kakor s kleščami . . . Od začetka je verjela, toliko vem. Niso se tiste oči samo iz vljudnosti svetile, tako se človek ne more pretvarjati; vse premore hinavščina, samo ne tistega ognja, ki plamení naravnost iz srca in ki se ne dá zapaliti, kadar bi se človeku zdelo. Morda ni razumela ničesar, morda je bila samo ljubezen v njenih očeh . . . ampak v tistem ognju sem bral znamenje, da veruje . . . Zdaj glejte, pa sem se časih ozrl in sem opazil, da je njen pogled, pa bodi še tako bistro uprt name, ves prazen in razmišljen . . . Vprašal bi jo ob taki uri, kaj sem bil baš rekel, samo tisto besedo, ki sem jo bil baš izpregovoril . . . toda glejte, ne upam se, bojim se . . . Če bi zardela, če bi se zasolile njene oči, bi bilo vse razodeto, kakor da bi odgovorila naravnost: Čemu izprašuješ, ko ne poslušam? Nisem mislila na tvojo učenost, mislila sem na . . . no, kam? Na kakšen recept, vraga! — Ne veruje več, toliko rečem, gospod . . . in to je, kakor da bi rekel, vse je končano!“ . . .

Z motnim pogledom je strmел name in roka se mu je tresla, ko je točil.

„Kaj?“ sem se prestrašil. „Če ne veruje v . . . poezijo, tedaj je vse končano?“

„Razumeti morate, čutiti morate, kakor čutim jaz . . . Morda je bilo moje čuvstvo samo do polovice resnična ljubezen . . . druga polovica pa je bila . . . odkritosrčni človek sem, gospod . . . druga polovica pa je bila morda samo sladka, vesela zavest, da je na svetu človek, ki mi je popolnoma vdan, ki leži pred mano takorekoč na kolnih in pred katerim stojim jaz sam visok in čaščen, ves v gloriji . . . Ali razumete to čuvstvo? Ali ga prištevate čednostnim ali pregrešnim čuvstvom? Res, veliko je sebičnosti v njem, toda priznati morate, da je navsezadnje drago kupljeno to čuvstvo . . . vsake druge vrste ničemurnost je bolj poceni. Dal sem ji svojo ljubezen.“

„Kaj ni bila tudi ta ljubezen samo . . . cvet ničemurnosti?“

„O, in če bi bila!“ je vzkliknil že napol pijan. „Saj ji nisem dal samo svoje ljubezni, tudi svoje življenje sem ji dal!“

In se je prijel za glavo z obema rokama.

„Privezal sem za zmerom življenje . . . kam sem ga privezal, gospod?“ . . .

Ugledal sem solze v njegovih očeh; pijan je bil in tudi jezik se mu je že zapletal, srce pa je bilo sentimentalno.

„Bodi, kakor je . . . nosil bom to breme, dokler . . . premislite dobro, gospod, natančno razumite, kaj porečem . . . nosil bom to breme, dokler bo mogoče . . . toda napolnil bo dan, ko ne bo več mogoče in takrat bom dal svetu roko . . . brez solze in brez očitjanja . . .“

Nenadoma je planil.

„Ali niste slišali korakov . . . tako tiho hodi, kakor senca, in vendar jo slišim od daleč . . .“

Odprle so se duri, žena je stopila v izbo. Nikoli nisem videl obraza, ki bi bil razodeval toliko tihe, nežne mehko-be; droban in bel, plaho smehljajoč, kakor oproščenja, prijaznega pogleda proseč; oči so bile velike in jasne; kakor v sinjo, prozorno vodo

je gledal človek vanje, nič skrivnosti ni bilo v njih.

„Otrok je, vdan in razumen, ne žena!“ me je prešinilo. In v tistem hipu sem videl tudi njegovih ustnic smehljal; umazan je bil in spolzek.

„Kje pa sta se poslovili?“ je vprašal. „Za oglom, ali pa še celó pred vratmi?“

Gledala je in ni razumela.

Poet se je zasmel na glas.

„Ali ste že kdaj videli tako nedolžnost, gospod? . . . Povej gospodu, kakšne brke ima tista imenitna prijateljica!“

Položila je klobuk na posteljo; ko se je okrenila, sem videl, kako so vztrepetale njene ustnice.

„Zakaj me žališ?“

Bilo mi je, kakor da se je nekaj mlakastega, grdega, toda neskončno boleznega izlilo v moje srce in šel sem skoro brez slovesa . . .

To je bilo tisto nedeljo; mesec dni je, morda več.

Snoči pa je naključje hotelo, da sem stopil vdruči v tisto izbo.

Ko sem se vračal s ceste in sem stopal po stopnjicah, so bile duri v poetovo stanovanje nastežaj odprte. Poet, ki je stal sredi svetle izbe, me je ugledal in je takoj prihitel.

„Prosim, gospod . . . oprostite . . . prosim, stopite malo v izbo!“

Prijel me je za rokav in me je potegnil v izbo, duri pa je pustil nastežaj odprte, kakor so bile. V izbi, za durmi, je stala žena; njena lica so bila zatekla in objokana; poihtevala je kakor otrok in si je oblačila jopo z nerodnimi rokami, vsa trepetajoča. Ni se ozrla name in kakor telesna, skeleča bolest mi prešine srce, kadar vidim v spominu njen obraz, kakor je bil ob tisti uri, in kadar slišim, kakor da bi mi šepetalo preko rame: Ni se ozrla . . .

Poet me je še zmerom držal za roko; na upalih licih in na zateklih ustnicah se mu je poznalo, da je pijan.

„Pričo sem pripeljal, svedoka nepristranskega! Ves svet naj izvé . . . ves svet naj

sodi! . . . Ni me sram gospod . . . ničesar me ni sram, in kjé je tisti, ki mi očita, da sem podlež? . . . Glejte, zdaj se napravlja, da pojde iz hiše! Pojdi! Napravi komedijo! Samo toliko ti rečem: tri ure boš stala pred durmi in boš prosila, preden odprem? Kdo pravi, da sem neusmiljen? Cesar je stal pred Kanoso tri dni! . . . Ne ozirajte se nanjo, ne ogovarjajte! . . . Stojte, ne k nji! . . . Besedo ji recite, pa se bo zamerila naglas, kakor otrok, ki je bil tepen . . . Z Bogom! O! Adijo!“ . . .

Prijel me je krepkeje za roko, potegnil me je k mizi. Ona si je zapela jopo, na to si je nateknila okrogel, preprost klobuk s črnim trakom. Še za hip je postala med durmi; ko je izpregovorila, je bil njen glas tako tih, da sem komaj razumel.

„Odpusti mi, če sem te kdaj žalila; tudi Bog mi bo odpustil!“

Zaprla je duri za seboj.

„Lepo si naredila!“ je zaklical poet za njo. „Na oder, ženska, na oder!“

„Ostanite, gospod, za Boga . . . nič se ne bojte, še nocoj se povrne, verujte . . . Ženska je ženska . . . ali niste že sami opazili, da so ženski komedijanti ponavadi veliko bolj nadarjeni nego moški? . . . Jaz pa sem vznurjen, ne mogel bi biti brez družbe nocoj . . . Glejte, pristavljeno je že . . . pila bova močnega . . . in stavim, da bova še sedela in pila, ko bo potrkala na duri . . . Stojte, razložiti moram, da boste vedeli, kako se je ta komedija počela, in da boste sodili po pravici . . . zakaj tudi jaz nisem angel . . .“

Tako hudo se mu je tresla roka, da je razlival, ko je točil. Ozrl se je name s čudno lokavim, zameglelim pogledom in se je široko nasmehnil.

„Ali veste, kaj sem napravil nocoj?“

Jaz sem začutil bojazen v srcu. Široki smehljal poetov je polagoma izginil, ustnice pa so ostale odprte.

„Udaril sem jo v obraz. S pestjo sem jo udaril. Kaj niste videli, kako je bilo zateklo njeno levo lice?“

Molčala sva obadva.

Poet je vstal in se je nasmehnil vdrugič, njegov drugi smehljaj pa je bil trd in skoro sovražen.

„Jaz vem, kaj mislite zdaj v svojem srcu . . . tudi sem videl, kako se je zgenila vaša desnica . . . ampak preden sodite in obsojate — poslušajte!“

Pobral je papir, ki je ležal na tleh sredi izbe.

„Prosim — téle verze poslušajte:

Sejal sem veliko, zdaj bom žel,
moje mladosti setev gre v klasje;
in tako bom življenje novo začel —
zadnji čas je!

Gnojil sem to njivo s svojo
srčno krvjó:
plevel jo krije, osat in kopriva;
nekdo je kriv te nesreče: kdo,
ali jaz ali njiva? . . .

Do tega verza sem bral, dalje nisem mogel. In zakaj ne, dragi gospod? Ko sem izpregovoril besedo ‚njiva‘, se je moj publikum . . . saj veste, kdo je bil moj publikum . . . se je ta publikum zasmel in je rekel: Glej, Peter, glej — muha na svetilki, muha v novembru! — Takrat sem vzdignil pest in sem udaril . . . Ali razumete?“

„Ne razumem.“

„Pesem ste razumeli . . . spoznali ste torej, da je . . . takorekoč . . . moja programatična pesem . . . takorekoč . . . moje kondenzirano življenje . . . Takoj razložim . . . No, glejte, skoro bi lahko rekel, da sem to žensko, svojo ženo namreč, ki se ob teje uri po ulicah potepa, takorekoč iz blata izvlekel, iz jarka potegnil, neizobraženo, neumno in beraško, kakor je bila. In sem mislil: Glej, tu imaš nalogo, ki je plemenitega človeka vredna: dvigni jo k sebi, počloveči jo takorekoč . . . saj veste: poet . . . Za vse to pa nisem zahteval drugega nič nego nekoliko vdanosti in spoštovanja . . . ni treba, da bi govoril o hvaležnosti . . . Tukaj, glejte je bila njiva mojega duhá . . . in besede, ki sem jih trosil tako bogato, so rodile koprive in osat . . . Ali razumete? To je bil, da se tako izrazim, débacle mojega življenja . . . Kaj ne čutite sami, kako

slovesna ura je bila, ko sem ji name-raval brati v obraz ta dokument ne samo svoje, temuč tudi njene duše? . . . Poglejte to svetilko: drugače imamo samo skromno svetilko na mizi; to, ki visi od stropa, prižgemo samo na Sveti in na Silvestrov večer; nocoj gori . . . In v tem svečanem trenutku, ko se je širilo moje srce — glej, Peter, glej, muha na svetilki, muha v novembru!“

Pil je hlastno, da mu je teklo od ustnic.

„No, mislite karkoli . . . Rekel sem zadnjič — kaj nisem rekel? — kako me obide časih, da bi jo udaril. Zdaj sem storil . . . Kaj je bilo nató? Nič ni bilo. Stala je dolgo, stala je in se je vsa tresla; iz oči je teklo po licih . . . brez glasú . . . Če bi bili novelist, gospod, bi vas zanimal tak obraz . . . kljub vzburjenosti in kljub bolečini . . . tudi mene je zanimal . . . Šla je, vzela je jopo in klobuk . . . saj ste videli . . . Jaz pa sem pristavil za čaj in ga zdaj pijem . . . in čakam, da potrka na duri plaha in skesana roka . . . Čakajte z menoj!“

Nisem čakal; samo napol sem izpraznil čašo in sem šel. Potr sem bil in žalosten.

In nisem spal vso noč . . .

Rano zjutraj je stopil poet v mojo izbo; od dolgega bedenja je bil njegov obraz bled in zaspan, oči so bile zatekle.

„Ni je bilo!“

Planil sem.

„Ni je bilo!“ je ponovil in je stal na pragu upognjen, kakor da bi se bil postaral. „Čakal sem vso noč do te ure, in ni je bilo . . .“

Na to se je okrenil in je šel s tako dolgimi koraki, kakor da bi bil pijan . . .

Zvečer je prišel vdrugič; njegove oči so bile objokane, na licih so bile rdeče pege. Z obema rokama je držal tisti okrogli preprosti klobuk s črnim trakom, ki ga je bila nateknila, preden je šla.

Zastrmel je name z motnimi očmi.

„To je spomin . . . to je bilo na bregu . . .“

Vzel sem svoj nožek iz suknje.

„Dajte, da odparam ta trak; dajte meni ta trak!“

Dal mi je klobuk in odparal sem preprosti, ubogi črni trak.

„Bila bi zelo . . . zanimiva novela!“ je rekel in mi je gledal v lice s pijanimi, zamaglelimi očmi . . .

Jaz pa sem šel; šel sem tja, da bi morda še videl sledove njenih poslednjih korakov, da bi videl tudi tiste hiše in tiste visoke jagnedi, ki so jih gledale njene uboge, objokane oči ob poslednji uri . . .

ANTON MEDVED:

ŠIBRE.

28.

Mi vsi smo zaljubljeni vase,
a vsaki o sebi odločno taji to,
in vsakemu tudi poda se,
ko — brani le svojo zavest plemenito.

29.

V gostilno prikoraka,
ukaže piva vrček,
natararica vsaka
naslov uživa: srček!

Ko se domov priguga,
o kolika razdalja!
Uživa vsaki sluga
naslov: hudič, kanalja!

30.

Veruj, sanjavi moj poet,
od žarkov luninih prevzet,
da v konce sta si čut in črka,
in da se malo briga svet,
če koga luna trka.

